

СКРИПНИК А. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ DIEU ЯК ОДИНИЦЯ ЗНАННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Статтю присвячено аналізу процесу вербалізації концепта DIEU як одиниці знання у французькій мовній картині світу. Розглядаються архетипи даного концепта як передоснови його формування і вербалізації. Розглядається репрезентація концепта DIEU за допомогою лексем, вільних словосполучень, фразеологічних одиниць. Особлива увага приділяється засобам непрямой номінації – метафоричному та метонімічному означуванні концепта DIEU у Біблії, к у першому писемному джерелі вербалізації концепта БОГ.

Ключові слова: концепт, концептосфера, архетип, архетипічний символ, прототип, метафора, метонімія.

Статья посвящена анализу процесса вербализации концепта DIEU как единицы знания во французской языковой картине мира. Рассматриваются архетипы данного концепта как предосновы его формирования и вербализации. Рассматривается репрезентация концепта DIEU при помощи лексем, свободных словосочетаний, фразеологических единиц. Особое внимание уделяется средствам косвенной номинации – метафорическому и метонимическому обозначению концепта DIEU в Библии, как в первом письменном источнике вербализации концепта БОГ.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, архетип, архетипический символ, прототип, метафора, метонимия.

The article deals with the process of verbalization of the concept DIEU as a unit of knowledge in the French linguistic worldimage. The author analyzes the archetypes of this concept as a precondition of its formation and verbalization. We consider the representation of the concept DIEU by lexical units, free word-combination, phraseological units. Special attention is paid to the means of the indirect nomination – metaphorical and metonymical designation of the DIEU concept in the Bible as the first written source of the verbalization of this concept.

Keywords: concept, sphere of concepts, archetype, archetypal symbol, prototype, metaphor, metonymy.

Мета. Враховуючи важливість проблеми інтерпретації мовної картини світу певного етносу, у даній статті здійснюється аналіз процесу вербалізації концепта DIEU як одиниці знання у французькій мовній картині світу.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що концептуальне моделювання мови як один із найважливіших напрямів лінгвокультурології дозволяє розкрити специфіку мовної свідомості та комунікативної поведінки носіїв конкретної культури, встановити особливості розподілу ознак тих чи інших концептів, їхній асоціативний потенціал.

Об'єктом дослідження у даній статті є концепт *DIEU* у мовній

свідомості представників французької лінгвокультури.

Предметом дослідження було обрано способи вербалізації цього концепту, релевантні для носіїв французької мови.

Специфіка когнітивного підходу полягає в тому, що в ньому значне місце відводиться людині як інтерпретатору, концептуалізатору” і “категоризатору”. В рамках цієї теорії людині як суб’єкту, який пізнає, – носію когніції – приписується активна роль у формуванні значень мовних одиниць: людина формує значення, а не отримує їх у готовому вигляді, – а також активна роль у виборі мовних засобів висловлення для опису тієї чи іншої ситуації і в розумінні мотивів цього вибору. Це визначає формування у людини в процесі її пізнавальної діяльності конкретних категорій і концептів.

Вислів І. К. Архипова “концептуалізація буття людської свідомості” [1] за визначенням Е. С. Кубрякової, є “дуже важливим процесом пізнавальної діяльності людини, який полягає у осмисленні інформації, яку він отримує, і яка призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи у мозку (психіці) людини” [2]. За словами Ф. Клікса, концептуалізація є “понятійною класифікацією”. У результаті процесу концептуалізації у людини формуються загальні поняття, які потім об’єднуються в систему знань про світ, яка складається з концептів різних рівнів складності й абстракції [3]. Але, окрім поняття, вербального визначення, видимого образу (якщо це конкретна, а не абстрактна сутність), концепт включає в себе ще й асоціації, екстралінгвістичні знання, переживання, які супроводжують дане поняття або образ. Концепти не тільки мисляться, але і переживаються, вони є предметом емоцій, симпатій, антипатій, іноді й сутичок [4:40].

“Коли людина володіє вичерпним знанням про об’єкт, вона володіє різними типами концептів, у неї формується і конкретний образ, і загальна схема, і сценарій, і загальна структура всіх складових (фрейм). Усі названі типи концептів поступово вичленовуються у процесі пізнання, актуалізуючи свій образний, понятійний, схематичний, фреймовий і т.д. рівні або різні комбінації цих концептуальних сутностей. Усі вони тісно переплітаються у мисленнєвій і мовній діяльності людини” [3:36]. Це справедливо і для досліджуваного нами концепта БОГ. На рівні уявлення він може існувати як чуттєво-наочний образ, мисленнєва картинка, основана на живописному (ікона) або скульптурному зображенні Бога у Східній або Західній релігійній традиції, а також чисельних світських зображеннях Бога, особливо в живописі доби Відродження. Людина, яка

читає Біблію, усвідомлює, що *Personne n'a jamais vu Dieu (Jean 1:18)*, але у неї може сформуватися індивідуальна мисленнєва картинка, основана на описі біблійних пророчих видінь Бога в його славі (наприклад *Ezéchiel 1; Esaïe 6:1-4; Daniel 7:9; Révélation 1:13-16; Révélation 4:2-3* та ін.): *Je regardai, pendant que l'on plaçait des trônes. Et l'ancien des jours s'assit. Son vêtement était blanc comme la neige, et les cheveux de sa tête étaient comme de la laine pure; son trône était comme des flammes de feu, et les roues comme un feu ardent.*

Концепт БОГ також може бути представлений у вигляді сценарію, наприклад, Євангельська історія життя Христа на землі: народження, духовний ріст, хрещення, спокушання в пустелі, служіння, смерть, воскресіння, служіння у небесному храмі.

Концепт БОГ як концепт високого рівня складності абстракції також існує як комплексна, узагальнена мисленнєва одиниця – гештальт. Гештальт може розглядатися як початкова сходинка процесу пізнання: найзагальніші нерозчленовані знання неспеціаліста [3:38]. Таке базове гештальтне уявлення про Бога у мові відображено, наприклад у пареміології (*L'homme propose, Dieu dispose; Dieu ne veut pas la mort du pécheur; Les voies du seigneur sont impénétrables; Il vaut mieux s'adresser à Dieu qu'à ses saints; Les dieux aveuglent ceux qu'ils veulent perdre*).

Здатність культурного концепта до історичного розвитку, розширення і варіювання його змістового наповнення у процесі зміни культурного середовища, в якому він функціонує, передбачає існування його передконцептуальної основи, яка називається архетипом.

За даними філософів і лінгвістів, люди не завжди уявляли світ у вигляді концептів у сучасному їх розумінні, але у вигляді певних усталених форм, які сягають корінням у культове мислення, народну творчість, пам'ять людства [5]. Концепти – вербалізовані чи ні – є результатом усвідомленого осмислення інформації, яку отримує людина [2:90], при цьому в свідомості людини є певна “безмежна частина, яка не піддається визначенню, ряд невідомих факторів, які утворюють те, що ми називаємо несвідомим” [6:156], та частина психічного змісту, яка ще не пройшла через будь-яку свідому обробку і представляє собою тільки безпосередню психічну даність [6:157].

На думку К. Г. Юнга, у світі немає жодної суттєвої ідеї без її історичних праобразів, і всі вони сягають врешті решт “архетипічних праформ” або “архетипів”, що лежать в їх основі. Таким чином, дослідження концепта БОГ було б неповним без дослідження праобразу

цього концепта у людській свідомості.

Під архетипом розуміємо певне тьмяне, невиразне, несвідоме відчуття, яке ще не опредмечене словом. Засобами виявленості архетипів несвідомого є релігія, міфи, легенди, казки, поезія, де відбувається їх поступове шліфування і трансформація в теми, сюжети, символи, все більш бездоганні за формою і всеохоплюючі за змістом [7]. Як наслідок, ці несвідомі символи отримують ім'я, набувають статусу концепта і знаходять своє місце у картині світу.

Мовою сучасної когнітології архетипи можна назвати передконцептуальною основою для формування структур знання. Це генетично найдавніші форми мислення, які роблять свій внесок у адекватне опрацювання інформації людиною. У чистому вигляді вони не входять у свідомість, але завжди поєднуються з певними уявленнями людського досвіду і піддаються свідомому опрацюванню [8:27].

Під впливом ідей К. Юнга архетип розглядається як праформа свідомості. На його думку, у поетів та інших видатних людей до їх власного голосу приєднується інший, який ніби йде з глибин свідомості, перевершуючи свідомий розум. Це – певні “праформи”, які пізніше назвали “колективним підсвідомим” [9].

За твердженням Юнга, концепту БОГ у християнстві передують культурний архетип ТРІЙЦЯ. Основним сакральним значенням міфологічної трійці є “досконале число, повний набір”, “модель дії, яка має початок, середину і кінець” та інші [10:78]. Вже на примітивному рівні розвитку релігії зустрічаються божественні тріади: “розстановка за тріадами – архетип релігійної історії, який склав початкову основу християнської “трійці”, де “явно яскраво виражена тенденція до встановлення всередині тріад відомих споріднених зв'язків” [9:104].

Ментальне уявлення про Ісуса Христа (одна з іпостасей християнської Трійці) також сягає глибин підсвідомої діяльності. Образ Христа – результат свідомої обробки культурного архетипу ГЕРОЙ [98:244] і ще глибше – психологічного архетипу САМІСТЬ [9:422]. “Наважливіші символічні висловлювання про Христа передусім наділяють його атрибутами Героя. Він – герой і безгрішна Боголюдина, повніший і досконаліший від звичайної людини. Він перевершує і охоплює останню. Це архетипічне уявлення відображає наявну в якості підсвідомого образу цілісність індивіда, тобто суть, яка, однак, є абсолютно неуявною для свідомості [9:141]. Цей архетип САМІСТЬ, на думку Юнга, і відгукнувся в душі кожної людини на “благу звістку”; так що “конкретний історичний

равнин Ісус у найменші терміни виявився асимільованим із цим вже констельованим архетипом” [9:142].

Ідея ж Святого Духу, на думку Юнга, “бере початок у спробах дати вираження певним неосяжним психічним подіям” [9:149], котрі вже проявилися у релігійних віруваннях інших народів (наприклад, породжуюча сила бога Ка-мутеф в єгипетській божественній тріаді: Бог-Отець (Ра), бог-син (фараон) і (Ка-мутеф) [9:107].

Одним із найбільш розповсюджених і найбільш безпосередньо осягнених є архетипічний символ СВІТЛО, який символізує певні розумові та душевні якості. Бог Світла або “Господь Світло”, як зверталися і звертаються до свого божества представники багатьох релігій, “це складний образ, досить розповсюджений, для того, щоб вважатися архетипічним” [11:104]. Бог Світла у язичницьких релігіях, як правило, жив у *сяючому* небі або на священній горі, *освітленій сонцем*, і як правило, до нього ставились як до джерела знань, особливо моральних. Крім того, “світло і влада – це два образи-поняття, які є елементами складного архетипічного образу-поняття божества: “*Dieu est lumière, et qu'il n'y a point en lui de ténèbres*” (1 *Jean* 1:5). Це положення Письма – одне з багатьох християнських тверджень, яке відображає уявлення про світло, як про символ божественності” [89:105]. Бог Світла у Письмі – це *lumiere qui disperse les tenebres* (*Евангиле selon Jean* 1:5), *qui donne les connaissances* (*Daniel* 2:22) *qui montre la voie* (*Psaume* 119:105), *qui juge et punit* (*Osée* 6:5; *Révélation* 20:9), *qui est glorieux*, оскільки слово “слава” походить від грецького поняття, яке значить також “*сйиво*” і “*сильне світло*” (*Евангиле selon Jean* 1:14).

Наступний архетипічний символ, якого сягають характеристики концепта БОГ, – це БАТЬКО. Ф. Уілрайт відмічає, що “у міфологічні часи ідея влади була ближчою до ідеї батьківства, ніж сьогодні, і концепція *бога-батька*, хоча і не універсальна, була розповсюджена дуже широко. Батьківство вважалось достойним поклоніння” [11]. Християнство розуміє Бога як *un père qui a compassion de ses enfants, mais qui est sévère* (*Psaume* 103:13). “Концепція Бога як строгого, але люблячого батька у християнському смислі не була прийнята настільки широко, щоб розглядати її як архетипічну; але батьківство в тому або іншому розумінні, не обов’язково імплікуючому високі моральні якості або привабливість, представляє собою архетипічний релігійний символ” [87].

Отже, концепт БОГ є комплексною мисленневою одиницею, яка в процесі мисленневої діяльності повертається різними сторонами,

активізуючи свої різні ознаки і прошарки [12:37], які вербалізуються різними способами. У французькій мові концепт *DIEU* репрезентується лексемами (*Dieu, Seigneur, éternel, toutpuissant*); вільними словосполученнями (*Dieu des dieux, qui voit tout, Dieu des Juifs*); фразеологічними одиницями, пареміями (*l'homme propose, Dieu dispose; dieu ne veut pas la mort du pécheur; les voies du seigneur sont impénétrables; il vaut mieux s'adresser à Dieu qu'à ses saints; les dieux aveuglent ceux qu'ils veulent perdre*) і текстовими одиницями (наприклад, притчі Христа у Євангеліях); засобами непрямой номінації: метафорою, наприклад у Біблії: *Il accorde de grandes délivrances à son roi. (2 Samuel 22:51)*, а також метонімією, наприклад, лексеми *Fortune, Nature, Providence, Destin, Puissance, Fatalité* об'єктивують концепт *DIEU* в результаті метонімічного переносу *Dieu crée la nature, Dieu est la source de puissance, Dieu détermine et contrôle la fortune, providence, destin; fatalité – Dieu est Fortune, Nature, Providence, Destin, Puissance, Fatalité. Dieu vit au paradis – Dieu est paradis.*

Зупинимось детальніше на метафоричному означуванні концепта *DIEU* у Біблії. Згідно з нашими даними, концептуалізації за допомогою метафори піддаються характеристики концепта *DIEU*, які описують властиві даному концепту якості та ролі. Наприклад:

1) за допомогою метафори ілюструється той факт, що Бог є Верховним Владикою Свого народу (співвідноситься з якостями (*haut, toutpuissant, majestueux, admirable*) і роллю (*Seigneur*). У даному випадку в якості корелятивів метафори використовуються лексеми *roi* ([Révélation 19:16](#)), *vigneron* (*Jean 15:1*), *sceptre* (*Nombres 24:17*), *chef* (*Ephésians 5:23*), *prince* (*Esaïe 9:6*).

Нижчеподані метафори також є сентенціальними, в даному уривку йдеться про походження Месії і його царському становищі: *Je le vois, mais non maintenant, Je le contemple, mais non de près. Un astre sort de Jacob, Un sceptre s'élève d'Israël. (Nombres 24:17,19); Je suis le vrai cep, et mon Père est le vigneron. (Jean 15:1).*

2) у біблійному дискурсі метафорично ілюструється той факт, що Бог любить Свій народ і піклується про нього (співвідноситься з якостями *aimant, pardonnant, bon, soigneux, calmant* і ролями *Aide, Gargeur, Père*. У даному випадку в якості корелятивів метафори використовуються лексеми *mère* (*Esaïe 66:13*), *père* (*Psaume 103:13*), *berger* (*Psaume 23:1*): *Comme un homme que sa mère console, Ainsi je vous consolerais (Esaïe 66:13); Comme un père a compassion de ses enfants, L'Éternel a compassion de ceux qui le*

craignent (Psaume 103:13) L'Éternel est mon berger: je ne manquerai de rien (Psaume 23:1).

3) за допомогою метафори Бог концептуалізується як такий, що *рятує Свій народ, визволяє від будь-якої небезпеки (Sauveur, Délivreur, Guerrier, Défenseur, Gardeur)*. У даному випадку в якості корелятив метафори використовуються лексеми *rocher (2 Samuel 22:32), bouclier (2 Samuel 22:3), force (Psaume 18:2), forteresse (2 Samuel 22:2), refuge (2 Samuel 22:3)*.

Отже, способи вербалізації концепта БОГ залежать від комунікативних потреб, умов комунікації (типу дискурсу), об'єму, кількості та якості інформації, яку мовець хоче передати, а також від смислової структури і семантичних можливостей лексем, залучених для вербалізації концепта.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей мовної об'єктивації і концепта БОГ, а також і інших концептів, дослідити символи, значення, логічно та асоціативно пов'язані з номінуючими з текстами Біблії і Можливо сягаючі корінням ще у античну міфологію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архипов И.К.* Концептуализация, категоризация, текст, дискурс. Основные теоретические понятия / И.К. Архипов // Материалы III-й Междунар. науч. конф. "Филология и культура". – Ч. 1. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001. – С. 13-15.
2. *Кубрякова Е.С.* О современном понимании термина "концепт" в лингвистике и культурологии / Елена Самуиловна Кубрякова // Реальность, язык и сознание. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2002. – Вып. 2. – С. 5-15.
3. *Болдырев Н.Н.* Концептуальные структуры и языковые значения / Николай Николаевич Болдырев // Материалы II-й Междунар. конф. "Филология и культура". – Ч. 3. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 1999. – С. 62-69.
4. *Степанов Ю.С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
5. *Веселовский А.Н.* Историческая поэтика / Александр Николаевич Веселовский. – М.: Высш. шк., 1989. – 406 с.
6. *Юнг К.Г.* Архетип и символ / Карл Густав Юнг. – М.: Renaissance, 1991. – 286 с.
7. *Фрай Н.* Архетипный анализ: теория мифов / Н. Фрай // Слово. Знак. Дискурс. Антология світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 1996. – С. 109-136.
8. *Белыхова Л.И.* Архетипические словесные образы в современной американской поэзии / Л.И. Белыхова // Вісн. Київськ. лінгв. ун-ту. Сер. Філологія. – 1999. – Т. 2, № 2. – С. 26-38.
9. *Юнг К.Г.* Психологія та поезія / Карл Густав Юнг // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.. – Львів: Літопис, 1996. – С. 91-109.
10. *Еремеева Н.Ф.* Сказочные концепты и архетипы бессознательного / Н.Ф. Еремеева // Вісн. Черкаськ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 1998. – Вип. 7. – С. 75-80.
11. *Уилрайт Ф.* Метафора и реальность / Ф.Уилрайт // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С. 82-109.
12. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000. – 32 с.